

Magdalena Brzozowska

Prawo do odszkodowania w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem w świetle standardów Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

The right to compensation for unjustified pre-trial detention in the light of the European Court of Human Rights standards

Publikacja poświęcona jest analizie zagadnień związanych z odszkodowaniem za niesłusne tymczasowe aresztowanie w kontekście ujawnionych w tym zakresie problemów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach polskich. W artykule porównano przepisy konwencyjne oraz krajowe w zakresie odszkodowania, a także przeanalizowano zapadłe dotychczas orzeczenia, w których Trybunał badał skargi pod kątem zarzucanego naruszenia art. 5 ust. 5 konwencji. Z analizy tych orzeczeń wynika, że obecnie przepisy kodeksu postępowania karnego w zakresie odszkodowania w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem nie uwzględniają standardów konwencyjnych.

Słowa kluczowe: odszkodowanie, tymczasowe aresztowanie, niesłusne, Trybunał, ETPC, orzecznictwo, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, środek zapobiegawczy.

The main goal of the publication is to analyse matters related to compensation for unjustified pre-trial detention, revealed by the case-law report of the European Court of Human Rights in the Polish cases context. This article compares EU and Poland's national provisions on compensation, as well as examines ruling of which, the ECHR considered applications in respect to the alleged violation of article 5 paragraphs 5 of ECHR. The analysis of these decisions leads to conclusion that the

provisions of Polish Criminal Procedure Code are not taking into consideration Convention's standards.

Key words: compensation, pre-trial detention, unjustified preventive measures, ECHR, case-law report, right to liberty and security, human rights, EU criminal law.

Celem publikacji jest analiza zagadnień związanych z odszkodowaniem za niesłuszne tymczasowe aresztowanie w kontekście ujawnionych w tym zakresie problemów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach polskich. Odszkodowanie może bowiem stanowić znaczący element polityki przeciwdziałania niezasadnemu sięganiu po ten środek zapobiegawczy, co w obliczu liczby spraw, w których Trybunał stwierdził naruszenie art. 5 Konwencji przez Polskę¹ wydaje się niezwykle istotne. Ponadto z perspektywy zapadłych już orzeczeń należy spodziewać się, iż w przyszłości Trybunał poświęci temu zagadnieniu

¹ Z opublikowanych przez Trybunał w 2017 r. danych wynika, że Polska naruszyła art. 5 konwencji, gwarantujący prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego w 300 sprawach, co plasuje nas na trzecim – pod względem ilości naruszeń – miejscu wśród państw członkowskich Rady Europy. (Table of violations 1959 2016 http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2016_ENG.pdf). Najczęściej przyczynę naruszenia konwencji stanowi długotrwałość tymczasowych aresztowań stosowanych przez polskie sądy. W dniu 6 czerwca 2007 r. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął Tymczasową rezolucję KM/ResDH (2007)75 dotyczącą wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 44 sprawach przeciwko Polsce, w których stwierdzono nadmierną długość aresztów tymczasowych. Polska została zobowiązana do analizowania i wprowadzania środków mających na celu skrócenie długości stosowania tego środka, z uwzględnieniem podjęcia możliwych zmian legislacyjnych i zmiany praktyki sądowej (Tymczasowa rezolucja KM/ResDH (2007)75 dotycząca wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 44 sprawach przeciwko Polsce, dotyczących nadmiernej długości aresztów tymczasowych). Spadek ilości wyroków stwierdzających naruszenie przez Polskę art. 5 konwencji nastąpił dopiero w 2013 r. W 2013 r. zapadło jedynie 6 wyroków, w których Trybunał analizował zasadność skarg pod kątem zarzutu naruszenia art. 5 konwencji, w roku 2014 – 7 wyroków, w roku 2015 – 4, natomiast w roku 2016 – 1 wyrok (Annual reports 2013, Annual reports 2014, Annual reports 2015, Annual reports 2016 http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/annualreports&c=#n14876657856461196391937_painter), natomiast 4 grudnia 2014 r. Komitet Ministrów Rady Europy wydał rezolucję końcową (Resolution CM/ResDH(2014)268 Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in One hundred seventy three cases against Poland) zamykającą nadzór nad wykonywaniem 173 wyroków dotyczących problemu nadużywania tymczasowego aresztowania (tzw. grupa Trzaska). Przedmiotowa decyzja świadczy wprawdzie o tym, że działania podejmowane od kilku na szczeblu krajowym, nakierowane zarówno na zmiany legislacyjne, jak też na zmianę praktyki stosowania odpowiednich regulacji prawnych przez sądy i prokuratury doprowadziły do tak istotnego spadku wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, jak i przypadków stosowania tego środka, że Komitet uznał, iż w Polsce nie istnieje już problem systemowy dotyczący tego typu naruszeń, niemniej konieczne jest dalsze utrzymywanie tej tendencji. Jednocześnie przewlekłość tymczasowego aresztowania, mimo iż stanowi najliczniejszą grupę naruszeń, nie jest jedynym powtarzającym się problemem związanym ze stosowaniem tego środka. Analiza orzecznictwa Trybunału prowadzi do wniosku, iż w realiach polskich tymczasowe aresztowanie jest stosowane nierazko również bezprawnie, a także bez zapewnienia zasady równości broni.

więcej uwagi, dlatego też już teraz należałoby rozważyć ewentualne zmiany w zakresie obowiązujących regulacji.

Prawo do odszkodowania w związku z niesłusznym pozbawieniem wolności w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

Przepis art. 5 konwencji stanowi prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Określa dopuszczalne podstawy pozbawienia wolności, w tym w wyniku aresztu tymczasowego, oraz gwarancje procesowe przysługujące osobom pozbawionym wolności, m.in. prawo do odszkodowania dla każdej osoby pozbawionej wolności przez – niezgodne z treścią omawianego przepisu – zatrzymanie lub aresztowanie.

W odniesieniu do interesującej nas gwarancji, tj. prawa do odszkodowania za niezgodne z treścią art. 5 konwencji zatrzymanie lub aresztowanie w literaturze wskazuje się na nie do końca jasną intencję twórców konwencji projektujących przedmiotowy przepis. Powyższa uwaga odnosi się w szczególności do faktu, iż jedynie przepis art. 5 konwencji przewiduje prawo do odszkodowania. Podobne gwarancje nie funkcjonują w odniesieniu do innych praw i wolności, jak chociażby przewidzianego w art. 3 konwencji zakazu tortur, nieludzkiego bądź poniżającego traktowania lub karania. Prawo do odszkodowania na podstawie art. 5 konwencji budzi kontrowersje także w kontekście gwarantowanego w odniesieniu do wszystkich postanowień konwencji prawa do skutecznego środka odwoławczego (art. 13 konwencji). Jako przyczynę stosunkowo niewielkiej liczby skarg zarzucających naruszenie art. 5 ust. 5 konwencji podaje się nawet świadomy wybór skarżących dochodzenia słuźnego zadośćuczynienia na podstawie art. 41 konwencji².

W odniesieniu do relacji prawa do odszkodowania przewidzianego w art. 5 konwencji i prawa do słuźnego zadośćuczynienia przewidzianego w art. 41 konwencji, wskazać należy, że różnica między tymi przepisami polega na tym, że w przypadku tego ostatniego Trybunałowi przysługuje kompetencja do zasądzenia zadośćuczynienia na rzecz skarżącego,

² Clare Ovey and Robin White. Jacobs and White, *The European Convention on Human Rights*. Oxford. University Press, s. 155-156. Harris, O'Boyle and Warbrick. *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford. University Press, s. 197.

w sytuacji gdy zachodzą określone w tym przepisie przesłanki, natomiast art. 5 ust. 5 przewiduje samodzielne uprawnienie, którego naruszenie samo w sobie może być przedmiotem skargi. Stwierdzenie naruszenia art. 5 ust. 5 może zatem prowadzić do zastosowania przez Trybunał art. 41 konwencji. Do naruszenia rzeczonoego przepisu dochodzi zarówno w sytuacji, gdy w prawie krajowym nie przewidziano drogi prawnej umożliwiającej dochodzenie odszkodowania z tytułu niezgodnego z art. 5 konwencji – i dotyczy to zarówno jego materialnych, jak i proceduralnych postanowień – pozbawienia wolności, a także gdy istnieje stosowna procedura umożliwiająca dochodzenia odszkodowania, z tym że perspektywa jego uzyskania jest wysoce niepewna³. W dotychczasowym orzecznictwie Trybunał bardzo niechętnie przyznawał, że przysługujące z mocy art. 41 konwencji słuźne zadośćuczynienie jest właściwe w sytuacji stwierdzenia naruszenia art. 5 ust. 5 konwencji⁴.

Odszkodowanie w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem w polskiej procedurze karnej

W polskiej procedurze karnej odszkodowanie za niesłuszne stosowanie tymczasowego aresztowania zawierają przepisy rozdziału 58 kodeksu postępowania karnego. Uregulowania powyższe pełnią doniosłą rolę społeczną, bowiem gwarantują, iż nikt nie może być niesłusznie skazany bądź pozbawiony wolności, zaś każda wynikła stąd szkoda zostanie naprawiona. Z założenia tak ujęta odpowiedzialność Skarbu Państwa powinna podnosić w oczach społeczeństwa powagę organów wymiaru sprawiedliwości⁵. Nadto roszczenie to, poza wspomnianą funkcją gwarancyjną, pozwala na pełniejszą realizację prawa do obrony, a także realizację zobowiązań konstytucyjnych, jak i konwencyjnych⁶.

Roszczenie o odszkodowanie w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem jest roszczeniem o charakterze cywilnoprawnym,

³ P. Hofmański, (w:) L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 178.

⁴ Harris, O'Boyle and Warbrick. *Law of the European Convention on Human Rights...*, s. 198.

⁵ A. Bulsiewicz, *Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy*, Studia Iuridica, Toruń 1968, s.120.

⁶ E. Mądrecka, *Odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, Zeszyty Studenckie, s. 177.

dochodzonym jednak w ramach procesu karnego⁷. Przepisy rozdziału 58 kodeksu postępowania karnego stanowią, w rozumieniu przepisu art. 421 kodeksu cywilnego, uregulowanie szczególne odpowiedzialności Skarbu Państwa. Pomimo *stricte* kompensacyjnego charakteru roszczenia jest ono instytucją prawa karnego ze wszelkimi wynikającymi stąd odrębnościami w stosunku do zasad obowiązujących w sytuacji dochodzenia roszczenia na podstawie przepisów prawa cywilnego⁸. Do przesłanek materialnoprawnych roszczenia należy prawomocne orzeczenie kończące postępowanie w sprawie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie, poniesiona w jego wyniku szkoda, a także związek przyczynowy między powstałą szkodą a zastosowanym aresztem⁹. Zaznaczyć przy tym należy, iż Sąd Najwyższy dopuszcza ubieganie się o odszkodowanie w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem jeszcze przed uprawomocnieniem się orzeczenia kończącego postępowanie karne, przy czym roszczenie takie nie może opierać się na twierdzeniu o braku prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa¹⁰.

Do negatywnych przesłanek wystąpienia z roszczeniem zalicza się natomiast przyczynienie się aresztowanego do zastosowania wobec niego tego środka zapobiegawczego, a także zaliczenie – stosownie do przepisów art. 63 kodeksu karnego oraz 417 kodeksu postępowania karnego – tymczasowego aresztu na poczet orzeczonej kary pozbawienia wolności¹¹.

Pomimo długiego już okresu obowiązywania ustawowego uregulowania odpowiedzialności Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego aresztowania¹², a także wypracowanego dorobku doktryny oraz orzecznictwa

⁷ P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Oficyna a Wolters Kluwer business, 2007, s. 264. K. Dudka, B. Dobosiewicz, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2012, s. 4.

⁸ K. Dudka, B. Dobosiewicz, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych...*, s. 4, E. Mądrecka, *Odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie...*, s. 178.

⁹ Ibidem, s. 192.

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z 3 marca 2008 r., wydany w sprawie o sygn. II KK 293/07.

¹¹ E. Mądrecka, *Odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie...*, s. 178.

¹² Problematyka odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego aresztowania była już znana w ustawodawstwie państw zaborczych, przy czym dotyczy to jedynie zaboru austriackiego i pruskiego, zaś obowiązujące w tym zakresie ustawy – austriacka z 16 marca 1892 roku o odszkodowaniu za niewinne zasądzenie oraz z 18 sierpnia 1918 roku o odszkodowaniu za areszt śledczy, a także pruska z 20 maja 1898 roku o odszkodowaniu osób niewinnych na skutek wznowienia postępowania sądowego oraz z 14 lipca 1904 roku o odszkodowaniu za niewinnie odcierniany areszt – obowiązywały jeszcze po uchwaleniu Kodeksu zobowiązań na podstawie art. XXIX przepisów wprowadzających ten akt i ostatecznie zostały uchylone dopiero po ujednoczeniu przepisów prawa cywilnego (A. Bulsiewicz, *Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy...*, s. 17; P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania...*, s. 23-26).

sądowego, przepisy w przedmiotowym zakresie pozostawały jeszcze do niedawna jedną z najbardziej kontrowersyjnych kwestii związanych ze stosowaniem omawianej gwarancji. Spór koncentrował się wokół tego, czy oceny owej niesłuszności należy dokonywać w świetle całokształtu okoliczności ustalonych w sprawie, przede wszystkim prawomocnego jej rozstrzygnięcia, czy też wyłącznie z uwzględnieniem okoliczności z momentu zastosowania tymczasowego aresztowania.

Zwolennicy koncepcji oceny niewątpliwej niesłuszności tymczasowego aresztowania ze skutkiem *ex nunc*, przy czym dotyczy to głównie przedstawicieli doktryny, podnoszą, że ocenianie zasadności tego środka, z uwzględnieniem okoliczności istniejących w momencie jego zastosowania, sprowadzałoby się *de facto* do uznania, iż Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność na zasadzie winy, podczas gdy w rzeczywistości ponosi on odpowiedzialność na zasadzie ryzyka. Ponadto założenie takie oznaczałoby, że zmiana w stosunku do uregulowań obowiązujących w kodeksie postępowania karnego z 1969 r., dokonana przez ustawodawcę poprzez zmianę formuły określającej charakter tymczasowego aresztowania, poprzez zastąpienie wyrażenia „bezzasadne” zwrotem „niesłuszne”, nie miała znaczenia dla interpretacji przedmiotowego przepisu. Odwoływano się także do uregulowań obowiązujących w przedmiocie odszkodowania w związku z niesłusznym skazaniem i wskazywano, że skoro nowe fakty i dowody mogą dawać podstawę do uznania wyroku skazującego za niesłuszny, to nie ma powodu, by fakty lub dowody ujawnione już po podjęciu decyzji w przedmiocie tymczasowego aresztowania traktować odmiennie¹³. Podnoszono również, iż nie ma żadnej racji ku temu, aby pomyłką wymiaru sprawiedliwości obciążać osobę nią poszkodowaną¹⁴, a także, że demokratyczne standardy wymagają, aby odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu błędów wymiaru sprawiedliwości była uniezależniona od winy organu procesowego, gdyż w przeciwnym razie skuteczność realizacji roszczeń odszkodowawczych osób poszkodowanych byłaby znacznie ograniczona¹⁵.

Natomiast przeciwnicy zaprezentowanego podejścia podnoszą, że posłużenie się przez ustawodawcę określeniem „niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie” nie rozstrzygnęło wątpliwości istniejących

w okresie obowiązywania kodeksów z 1928 r. i 1969 r. co do tego, czy owa niesłuszność tymczasowego aresztowania oceniana ma być z punktu widzenia okoliczności istniejących w chwili jego zastosowania – stosowania (*ex tunc*), czy też z punktu widzenia okoliczności ustalonych w prawomocnym rozstrzygnięciu w sprawie (*ex nunc*). Abstrahując zatem od przekonania o słuszności danego rozwiązania, wskazuje się, iż projektodawcy nowego kodeksu, mając pełną świadomość kontrowersji, jakie wystąpiły na tym tle na gruncie kodeksu postępowania karnego z 1969 r., nie zdecydowali się na stwierdzenie wprost, że oceniać trzeba niesłuszność tymczasowego aresztowania z punktu widzenia ostatecznego wyniku postępowania w sprawie, przy czym dokonanie stosownego zapisu w rozdziale 58 nie nastęrczało żadnych trudności, zwłaszcza że w wielu europejskich ustawach znajdują takie właśnie unormowania. Skoro zaś polski ustawodawca tego nie zrobił, to nie pozostaje nic innego, jak za punkt wyjścia przyjąć ustalenie słuszności, niesłuszności i niewątpliwej niesłuszności tego środka zapobiegawczego od chwili jego zastosowania po raz pierwszy, przez cały czas jego stosowania, aż do ostatecznego jego uchylecia lub zmiany na środek łagodniejszy. Oceny tej dokonywać należy nie tylko z punktu widzenia okoliczności, które były znane, ale także tych, które powinny być znane sądowi stosującemu tymczasowe aresztowanie, gdyby czynności postępowania karnego lub te pozostające w związku z tym postępowaniem podejmowane były z należytą starannością, zaś odmienna w końcowym rezultacie postępowania sądowego ocena materiału dowodowego sama przez się nie oznacza, że tymczasowe aresztowanie było niewątpliwie niesłuszne¹⁶.

O ile przedstawiciele doktryny wypowiadali się zasadniczo za przyjęciem koncepcji *ex nunc*, orzecznictwo poszło w odwrotnym kierunku. W licznych wydanych w przedmiotowym zakresie orzeczeniach wskazywano m.in., że ocena owej niesłuszności powinna być dokonywana *ex tunc*, na podstawie ustaleń z momentu „podejmowania decyzji” o tym środku, i to „choćby dowody te w dalszym toku postępowania zostały przez sąd ocenione jako niewystarczające do wydania wyroku skazującego”¹⁷, czy też bardziej precyzyjnie – „na podstawie realiów sprawy istniejących od chwili podjęcia decyzji o zastosowaniu tymczasowego aresztowania

¹³ J. Bartoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zablocki, *Kodeks postępowania karnego*..., Lex 8148.

¹⁴ M. Cieślak, *Podstawy odszkodowania za oczywiste niesłuszne tymczasowe aresztowanie*, „Palestra” 1987, nr 9, s. 90 i nast.

¹⁵ P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*..., s. 13.

¹⁶ J. Grajewski (red.), L.K. Paprzycki, S. Steinborn. Komentarz aktualizowany do art. 425-673 *Kodeksu postępowania karnego*. LEX/el, 2012. Lex 8663.

¹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 2.02.1974 r., wydane w sprawie o sygn. II KZ 255/73.

aż do jego uchylenia”¹⁸. Wskazywano¹⁹, że „tymczasowe aresztowanie, które w momencie jego zastosowania było zasadne, może później stać się oczywiście niesłuszne” w rozumieniu przepisów o odszkodowaniu. Podnoszono także, że ujawnienie okoliczności wskazujących, iż tymczasowe aresztowanie było następstwem uchybień w postępowaniu przygotowawczym, uzasadniać zaś miało twierdzenie, że zastosowanie tego środka było oczywiście niesłuszne, jedynie wówczas, gdy uchybienia te były znane organowi stosującemu tymczasowe aresztowanie, albo gdy – zachowując zwykłą staranność – organ stosujący powinien i mógł je znać²⁰.

Tę ugruntowaną linię orzecniczą zmieniała dopiero uchwała Sądu Najwyższego z 15 września 1999 r., wydana w sprawie o sygn. I KZP 27/99. Sąd Najwyższy stanął tam na stanowisku, iż odpowiedzialność Skarbu Państwa opiera się na zasadzie ryzyka, a także że niewątpliwie niesłuszne w rozumieniu art. 552 § 4 jest takie tymczasowe aresztowanie, które było stosowane z obrazą przepisów rozdziału 28 kodeksu postępowania karnego oraz tymczasowe aresztowanie oskarżonego (podejrzanego), powodujące dolegliwość, której nie powinien doznać, w świetle całokształtu okoliczności ustalonych w sprawie, w szczególności prawomocnego jej rozstrzygnięcia.

Rozważając zasady oraz granice odpowiedzialności Skarbu Państwa, Sąd Najwyższy odwołał się do stosownych przepisów prawa cywilnego. Za punkt wyjścia w powyższym zakresie przyjął ogólne zasady odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną przez funkcjonariusza państwowego przy wykonywaniu powierzonych mu czynności, dotyczące także sędziów, określone w przepisach art. 417-421 kodeksu cywilnego. Stosownie do zawartych tam unormowań, jeżeli szkoda została wyrządzona przez funkcjonariusza państwowego na skutek wydania orzeczenia lub zarządzenia, Skarb Państwa ponosi zasadniczo odpowiedzialność tylko wtedy, gdy przy ich wydawaniu nastąpiło naruszenie prawa ścigane w trybie postępowania karnego lub dyscyplinarnego. Jest to więc

odpowiedzialność oparta na zasadzie ryzyka za zawinione zachowania funkcjonariusza państwowego. Dalej, w ocenie Sądu Najwyższego, fakt, iż przepisy art. 417-419 kodeksu cywilnego nie mają zastosowania, jeżeli odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną przez funkcjonariusza państwowego jest uregulowana w przepisach szczególnych, a za takowe niewątpliwie uznać należy przepisy art. 552 kodeksu postępowania karnego, nie przesądza o pozbawieniu tej odpowiedzialności charakteru odpowiedzialności na zasadzie ryzyka. Na poparcie powyższego Sąd Najwyższy wskazał na wzajemny układ wskazanych wyżej przepisów kodeksu cywilnego i kodeksu postępowania karnego, przede wszystkim na stosowne zapisy kodeksu cywilnego, z których wynika, że ilekroć polski ustawodawca wprowadza zasadę winy – stwierdza to wyraźnie, zakreślając jednocześnie granice tej odpowiedzialności. Sytuacja powyższa nie dotyczy jednak przepisów art. 552 kodeksu postępowania karnego, co pozwala przyjąć, że tu odpowiedzialność Skarbu Państwa opiera się na zasadzie ryzyka. Za powyższym, w ocenie Sądu Najwyższego, przemawia również brzmienie art. 557 § 1 kodeksu postępowania karnego, który stanowi, że roszczenie regresowe przysługuje tylko wówczas, gdy sprawcy szkody (sędziemu jako funkcjonariuszowi państwowemu) wyrządzonej wydaniem orzeczenia można przypisać winę. Z powyższego natomiast wynika, że szkoda, za którą odpowiada Skarb Państwa, może zostać spowodowana również niezawinionymi zachowaniami takiego funkcjonariusza, co jest możliwe tylko dlatego, że mamy tu do czynienia z zasadą ryzyka.

Precyzując natomiast granice tej odpowiedzialności Sąd Najwyższy wskazał, że ustawodawca polski, normując odpowiedzialność cywilną na zasadzie ryzyka, jeżeli uznaje to za konieczne, wyraźnie wskazuje okoliczności ograniczające, a nawet wyłączające taką odpowiedzialność (przesłanki egzoneracyjne), zaś gdy okoliczności takie nie zostaną wyraźnie i to ustawowo określone, to mamy wówczas do czynienia z zasadą pełnego ryzyka, przy czym przepisy wskazujące przesłanki (okoliczności) egzoneracyjne, jako przepisy wyjątkowe (szczególne), nie podlegają wykładni rozszerzającej.

W przypadku niesłusznego tymczasowego aresztowania, odmiennie niż w przypadku niesłusznego skazania, okoliczności egzoneracyjne nie zostały jednoznacznie wskazane. Nastąpiło to dopiero w art. 553 kodeksu postępowania karnego, który jako okoliczności wyłączające winę wskazuje zachowanie osoby, która została tymczasowo aresztowana, podjęte w zamiarze wprowadzenia w błąd sądu lub organu ścigania w postaci

¹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 10.12.1986 r., wydane w sprawie o sygn. V KRN 411/86.

¹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 3.06.1976 r., wydane w sprawie o sygn. I KZ 59/76.

²⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z 18.06.1985 r. wydana w sprawie VI KZP 14/85. Podobne stanowisko Sądu Najwyższego zostało wyrażone w postanowieniu z 29.01.1972 r., wydanym w sprawie o sygn. IV KZ 196/71; postanowieniu z 7.06.1975 r., wydanym w sprawie o sygn. IV KZ 91/75; postanowieniu z 7.01.1977 r., wydanym w sprawie o sygn. II KZ 223/76; postanowieniu z 19.01.1979 r., wydanym w sprawie o sygn. III KZ 127/79; postanowieniu z 17.02.1979 r., wydanym w sprawie o sygn. IV KZ 10/79; postanowieniu z 19.05.1979 r., wydanym w sprawie o sygn. IV KZ 53/79; postanowieniu z 4.04.1980 r., wydanym w sprawie o sygn. IV KZ 43/80; postanowieniu z 4.04.1980 r., wydanym w sprawie o sygn. IV KZ 44/80; postanowieniu z 6.02.1981 r., wydanym w sprawie o sygn. I KZ 205/80; postanowieniu z 10.07.1981 r., wydanym w sprawie o sygn. IV KZ 81/81.

złożenia fałszywego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa lub fałszywego wyjaśnienia, co spowodowało niekorzystne dla tej osoby orzeczenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz przyczynienie się osoby tymczasowo aresztowanej do wydania niekorzystnego dla niej orzeczenia. Ponadto okoliczność egzoneracyjną stanowi w ocenie Sądu Najwyższego stwierdzenie ustawodawcy, zawarte w art. 552 § 4 kodeksu postępowania karnego, z którego wynika, że Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą nie za każde niesłuszne tymczasowe aresztowanie, a tylko za niewątpliwie niesłuszne, zaś sytuacja taka będzie miała miejsce wówczas, gdy środek ten stosowano z naruszeniem przepisów kodeksu postępowania karnego dotyczących jego stosowania, bądź jego stosowanie okazało się niezasadne z punktu widzenia ostatecznego (prawomocnego) rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej, w świetle całokształtu okoliczności ustalonych w tej sprawie, a także w toku postępowania w przedmiocie odszkodowania lub zadośćuczynienia za niesłuszne tymczasowe aresztowanie. Powyższe oznacza zaś, że oceny słuszności tymczasowego aresztowania należy dokonywać przede wszystkim z punktu widzenia ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie. Z powyższego wynika, że za niewątpliwie niesłuszne uznać należy w zasadzie każde tymczasowe aresztowanie oskarżonego (podejrzanego), który ostatecznie (prawomocnie) został: uniewinniony, umorzono w stosunku do niego postępowanie (także warunkowo), sąd odstąpił od wymierzenia kary, nastąpiło skazanie na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, wymierzona została tylko kara niezwiązana z pozbawieniem wolności lub środek karny, a także gdy wymierzona została kara pozbawienia wolności w wysokości niższej niż okres tymczasowego stosowania aresztowania – w tym ostatnim przypadku problem odszkodowania dotyczy tylko stosowania tymczasowego aresztowania w czasie stanowiącym różnicę między tymi okresami²¹.

²¹ Z powyższego wynika, iż wykluczone jest różnicowanie wyroków uniewinniających, będących podstawą dochodzenia roszczenia. Ze względu na zasadę domniemania niewinności, prawomocność orzeczeń oraz odpowiedzialność Skarbu Państwa na zasadzie ryzyka, nie ma znaczenia czy dany wyrok zapadł z uwagi na wykazanie braku sprawstwa lub winy, czy też na skutek niedających się usunąć wątpliwości lub braku dostatecznych dowodów umożliwiających przypisanie sprawy odpowiedzialności (E. Mądrecka, *Odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie...*, s. 180). Pogląd powyższy wynika również z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który w sprawach Weixelbraun przeciwko Turcji (wyrok z 20.12.2001 r., skarga nr 33730/96); Sekanina przeciwko Austrii (wyrok z 25.08.1993 r., skarga nr 13126/87) oraz Asan Rushiti przeciwko Austrii (wyrok z 21.03.2000 r., skarga nr 28389/95) stanął na stanowisku, iż o ile celem wznowienia postępowania jest umożliwienie właściwemu sądowi ponownego rozważania stawianych zarzutów, o tyle w ramach procedury kompensacyjnej właściwy sąd ma decydować jedynie o prawach cywilnych jednostki.

W odniesieniu natomiast do sytuacji pozwalających na uznanie tymczasowego aresztowania za niewątpliwie niesłuszne, bez względu na ostateczne rozstrzygnięcie w sprawie, Sąd Najwyższy wskazał, że sytuacje takie będą miały miejsce przede wszystkim w przypadku zastosowania tego środka z obrazą przepisów rozdziału 28 kodeksu postępowania karnego. Ocena słuszności dokonywana będzie wówczas z uwzględnieniem okoliczności istniejących w chwili stosowania tymczasowego aresztowania, z uwagi na to, że właśnie wtedy zostało wydane orzeczenie z obrazą wskazanych przepisów. Dalszy przebieg postępowania nie będzie miał znaczenia dla dokonania oceny słuszności.

Z wcześniejszego orzecznictwa wynika, że może to mieć miejsce w sytuacji stosowania tymczasowego aresztowania, pomimo że nie ustalono faktu popełnienia przestępstwa albo nawet fakt ten ustalono, lecz tymczasowe aresztowanie zastosowano wbrew obowiązującym w tym zakresie przepisom kodeksu postępowania karnego, bądź lub w stosunku do osoby, przeciwko której nie zebrano dowodów uzasadniających podejrzenie, iż to ona popełniła przestępstwo²², niestosowania się przez organ stosujący tymczasowe aresztowanie do dyrektywy nakładającej obowiązek stałego czuwania, czy zachodzi potrzeba lub celowość utrzymywania zastosowanego środka zapobiegawczego²³, stosowania tymczasowego aresztowania w sprawie, w której podejrzany przedstawia swój czyn jako działanie w obronie koniecznej, przy braku dowodów przeciwnych, gdy odrzucenie obrony koniecznej wynika wyłącznie z subiektywnej oceny prowadzącego postępowanie²⁴, gdy obraza zasad stosowania tego środka zapobiegawczego, w okolicznościach konkretnej sprawy, będzie miała rażący charakter, przykładowo wobec przyjęcia, że stałe przebywanie osoby bezdomnej w określonym miejscu bez zameldowania, nawet tymczasowego, może stanowić podstawę stosowania tymczasowego aresztowania na podstawie przesłanki szczególnej wymienionej w art. 258 § 1 pkt 1 (obawa ucieczki lub ukrycia się w sytuacji braku możliwości ustalenia tożsamości oskarżonego), zastosowania tego środka w sytuacji, gdy przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku²⁵, stosowania tymczasowego aresztowania w sytuacji zupełnej bezpodstawności faktycznej

²² Postanowienie Sądu Najwyższego z 21.12.1974 r., wydane w sprawie o sygn. III KZ 233/74.

²³ Postanowienie Sądu Najwyższego z 3.06.1976 r., wydane w sprawie o sygn. I KZ 59/76.

²⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19.07.1989 r., wydane w sprawie o sygn. V KZ 71/89.

²⁵ Orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 10.09.2009 r., wydane w sprawie o sygn. II AKa 146/09.

albo prawnej niedopuszczalności²⁶, zastosowania tymczasowego aresztowania na podstawie dowolnego ustalenia okoliczności faktycznych albo też wobec braku warunków do jego stosowania²⁷, zastosowania tymczasowego aresztowania w wyniku ustaleń dokonanych na podstawie dowodów uzyskanych wbrew prawu²⁸, stosowania tymczasowego aresztowania w sprawie, które powinno ulec umorzeniu z powodu okoliczności wyłączających ściganie, określonych w art. 17 kodeksu postępowania karnego²⁹, zastosowania bądź przedłużenia tymczasowego aresztowania przez nieuprawniony do tego sąd³⁰, a także stosowania aresztowania wbrew przeciwwskazaniom zdrowotnym³¹.

Poza omówionymi powyżej podstawowymi wątpliwościami związanymi z powództwem odszkodowawczym od Skarbu Państwa w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem, w doktrynie zwraca się również uwagę na potencjalną niekonstytucyjność przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej, a także rocznego okresu przedawnienia.

W odniesieniu do pierwszego z poruszonych zagadnień podnosi się, iż wątpliwość budzi wzajemny związek pomiędzy przewidzianym w przepisie art. 77 konstytucji obowiązkiem wynagrodzenia szkody powstałej na skutek „niezgodnego z prawem” działania organów władzy publicznej, a przepisem art. 552 kodeksu postępowania, który w powyższym zakresie wymaga również „niewątpliwej niesłuszności”. Taka redakcja przepisu art. 552 prowadzi do wniosku, iż przepis ten wprowadza *de facto* dodatkowe, ponad wyznaczone w przepisie art. 77 konstytucji przesłanki odszkodowania, co stoi w sprzeczności z przepisem art. 31 ust. 3 konstytucji. Może dojść bowiem do sytuacji, w której tymczasowe aresztowanie jest niezgodne z prawem, ale jednocześnie słuszne. Niemniej zgodnie z ugruntowanym stanowiskiem doktryny każde bezprawne tymczasowe aresztowanie jest jednocześnie aresztowaniem niesłusznym, stąd jednoczesne wystąpienie bezprawności tego środka przy jego jednoczesnej słuszności, nie jest możliwe³². Na marginesie powyższych rozważań zaznaczyć należy, iż cytowane sformułowanie przepisu art. 552 kodeksu po-

stępowania karnego może budzić wątpliwości także jako dopuszczające standard zbyt niski w stosunku do tego przewidzianego w konstytucji.

Kolejną dyskusyjną kwestią związaną z powództwem w przedmiocie odszkodowania za niesłusne tymczasowe aresztowanie jest zarzut niekonstytucyjności rocznego okresu przedawnienia przewidzianego dla tego roszczenia. Wniosek taki wynika z porównania przepisu art. 32 ust. 1 konstytucji, przewidującego równość wszystkich wobec prawa z przepisami kodeksu cywilnego, który dla roszczeń powstałych na skutek szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym przewiduje trzyletni termin przedawnienia od momentu powzięcia wiadomości o szkodzie, przy czym nie dłuższy niż 10 lat od momentu jej wystąpienia, a dla szkód wynikłych ze zbrodni bądź występku, roszczenie o naprawienie szkody przedawnia się z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa, bez względu na to kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i osobie zobowiązanej do jej naprawienia. Dodatkowo, w razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może nastąpić wcześniej niż z upływem 3 lat od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i osobie zobowiązanej do jej naprawienia. Różnica pomiędzy przewidzianymi terminami przedawnienia dla roszczeń z kodeksu cywilnego oraz tych określonych w kodeksie postępowania karnego w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem działa wyraźnie na niekorzyść tych ostatnich. Jest to tym bardziej istotne, jeżeli wziąć pod uwagę, iż w grę wchodzi tu jedna z najbardziej chronionych wartości obywatelskich, jaką jest wolność³³.

Powyższa kwestia była przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego pod kątem zgodności przepisu art. 555 kodeksu postępowania karnego z przepisami art. 2, 31 ust. 1, 32 ust. 1 oraz 41 ust. 1 i 5 konstytucji³⁴. Trybunał stwierdził wówczas, że przepis art. 555 kodeksu postępowania karnego nie stanowi nadmiernego ograniczenia wynikającego z konstytucji prawa do odszkodowania. Argumentami przemawiającymi za przyjęciem powyższego wniosku był, w ocenie Trybunału, fakt, iż ograniczenie zostało wprowadzone w ustawie, realizując jednocześnie cel stabilności systemu. Roczny termin, po upływie którego roszczenie się przedawnia, nie jest w ocenie Trybunału zbyt uciążliwy, tym bardziej, że odszkodowania w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem można

²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 16.09.1961 r., wydane w sprawie o sygn. II KZ 159/61.

²⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 17.02.1979 r., wydane w sprawie o sygn. IV KZ 10/79.

²⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 5.03.1981 r., wydane w sprawie o sygn. II KZ 31/81.

²⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 2.04.1982 r., wydane w sprawie o sygn. II KZ 53/82.

³⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z 16.06.1989 r., wydana w sprawie o sygn. V KZP 11/89.

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 4.11.2004 r., wydany w sprawie o sygn. V KK 133/04.

³² K. Ścisłowicz, *Konstytucyjne aspekty odszkodowania za niesłusne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, pod red. P. Hofmańskiego, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 499.

³³ K. Dudka, B. Dobosiewicz, op. cit., s. 38.

³⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11.10.2012 r., wydany w sprawie o sygn. SK 18/10.

dochodzić jeszcze przed uprawomocnieniem się w sprawie wyroku, pod warunkiem, iż podstawą roszczenia jest zastosowanie środka z pogwałceniem przepisów dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania, a nie prawomocne rozstrzygnięcie w sprawie. Ponadto przedawnienie roszczenia nie następuje automatycznie, a jedynie w ramach ewentualnego zarzutu prokuratora, przy czym nawet w tej sytuacji sąd orzekający w przedmiocie roszczenia jest zobowiązany do oceny zarzutu przez pryzmat przepisu art. 5 kodeksu cywilnego, pod kątem zgodności tegoż zarzutu z zasadami współżycia społecznego. Jednocześnie regulacja w przedmiocie rocznego terminu przedawnienia roszczenia w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem nie narusza istoty samego prawa do odszkodowania. W konsekwencji Trybunał nie stwierdził niezgodności zaskarżonego przepisu z konstytucją.

Orzecznictwo Trybunału w sprawach polskich

Orzecznictwo Trybunału w omawianym zakresie w sprawach polskich jest raczej ubogie i sprowadza się do kilku zaledwie orzeczeń. Trybunał badał naruszenie konwencji w przedmiotowym zakresie w trzech sprawach³⁵, przy czym w sprawie Ryckie przeciwko Polsce zarzut dotyczący środka prawnego przeciwdziałającego przewlekłości tymczasowego aresztowania zbadano w odniesieniu do ewentualnego naruszenia art. 13 konwencji.

W sprawie Ryckie przeciwko Polsce Trybunał stwierdził przewlekłość tymczasowego aresztowania, które stosowano łącznie przez okres 5 lat, 4 miesięcy i 26 dni. Poza zarzutem przewlekłości tymczasowego aresztowania skarżący – powołując się na art. 13 konwencji – zarzucił także, że prawo polskie nie przewiduje skutecznego środka prawnego przeciwdziałającego przewlekłości tymczasowego aresztowania, porównywalnego do ustawy o skardze na przewlekłość.

Trybunał nie uznał powyższego zarzutu. Uzasadniając swoje rozstrzygnięcie wskazał, że zgodnie z prawem krajowym skarżący miał możliwość

– z czego notabene wielokrotnie korzystał – wniesienia zażalenia na postanowienie w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania, jak również wniosku o uchylenie tymczasowego aresztowania bądź jego zamianę na łagodniejszy środek zabezpieczający. Jednocześnie Trybunał zwrócił uwagę, iż prawo polskie przewiduje – zarówno w ramach procedury cywilnej, jak i karnej – ubieganie się o odszkodowanie w związku ze szkodą poniesioną na skutek bezprawnego stosowania tego środka zabezpieczającego.

W sprawie natomiast Burczyński przeciwko Polsce, skarżący był tymczasowo aresztowany od 20 czerwca 2000 r. do 20 stycznia 2004 r., kiedy to sąd postanowił o uchyleniu stosowania tego środka zapobiegawczego, przy czym w okresie od 20 lipca do 5 sierpnia 2000 r. odbywał karę pozbawienia wolności orzeczoną w innym postępowaniu. Łącznie okres stosowania tego środka wynosił 3 lata, 6 miesięcy i 15 dni.

W skardze do Trybunału skarżący podniósł – poza uwzględnionym zarzutem dotyczącym przewlekłości tymczasowego aresztowania – zarzut braku drogi prawnej dochodzenia odszkodowania za zbyt długo trwałe stosowanie tego środka zapobiegawczego.

W odpowiedzi na skargę rząd argumentował, że nie można mówić o naruszeniu prawa skarżącego do odszkodowania za niezgodne z punktu widzenia art. 5 konwencji stosowanie tymczasowego aresztowania, ponieważ stosowanie i przedłużanie tego środka zapobiegawczego było zawsze zgodne z prawem i poprzedzone wydaniem stosownych decyzji sądowych.

Oceniając zasadność skargi w przedmiotowym zakresie, Trybunał przypomniał, że z art. 5 ust. 5 konwencji wynika wymóg zapewnienia skarżącemu możliwości uzyskania odszkodowania we wszystkich tych przypadkach, w których pozbawienie wolności zostało uznane za sprzeczne z art. 5 ust. 1, 2, 3 lub 4 konwencji. W omawianej sprawie doszło do stwierdzenia naruszenia art. 5 ust. 3 konwencji z powodu zbyt długotrwałego stosowania tymczasowego aresztowania. W odniesieniu do podnoszonych przez rząd argumentów, Trybunał wskazał, że tymczasowe aresztowanie stosowane zgodnie z wymogami prawa krajowego może być jednocześnie uznane za sprzeczne z art. 5 ust. 3 konwencji.

W ocenie Trybunału, pomimo istnienia w polskim porządku prawnym środków dochodzenia roszczeń odszkodowawczych związanych ze stosowaniem tymczasowego aresztowania, tj. postępowania o odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie oraz postępowania odszkodowawczego przewidzianego w art. 417 kodeksu cywilnego, żadna

³⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 30.01.2007 r., wydany w sprawie Ryckie przeciwko Polsce, skarga nr 19583/05; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 4.11.2008 r., wydany w sprawie Bruczyński przeciwko Polsce, skarga nr 19206/03; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10.05.2011 r., wydany w sprawie Włoch przeciwko Polsce, skarga nr 33475/08.

z tych dróg prawnych nie mogła mieć zastosowania w sprawie skarżącego. W odniesieniu do możliwości przewidzianej w art. 552 § 4 kodeksu postępowania karnego Trybunał stwierdził, że warunkiem zainicjowania procedury dochodzenia odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie jest zakończenie postępowania karnego, w którym stosowano ten środek zapobiegawczy. Tymczasem w sprawie skarżącego, w chwili wydawania omawianego wyroku postępowanie to nadal toczyło się przed Sądem Najwyższym. Także znowelizowany art. 417 § 3 kodeksu cywilnego nie mógł mieć zastosowania w tej sprawie, gdyż przepis ten wszedł w życie 1 września 2004 r., podczas gdy tymczasowe aresztowanie skarżącego zakończyło się w styczniu 2004 r.³⁶

W tych okolicznościach Trybunał stwierdził, że skarżący nie miał możliwości uzyskania odszkodowania za tymczasowe aresztowanie uznane następnie za sprzeczne z art. 5 ust. 3 konwencji. Dlatego doszło do naruszenia art. 5 ust. 5 konwencji.

W sprawie natomiast Włoch przeciwko Polsce, skarżący zarzucił, że został pozbawiony skutecznego prawa do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności, z uwagi na zaliczenie okresu tymczasowego aresztowania odbytego przez niego w sprawie nielegalnych adopcji, w której postępowanie toczyło się równocześnie i które umorzono, na poczet orzeczonej w innej sprawie kary grzywny. Tego rodzaju działanie doprowadziło do nieuwzględnienia przez sądy krajowe roszczenia o odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie i nie stanowiło kompensaty poniesionej przez niego szkody.

Oceniając powyższy zarzut, Trybunał stwierdził, że fakt, iż tymczasowe aresztowanie skarżącego zostało zaliczone na poczet grzywny orzeczonej w innej sprawie automatycznie, bez badania podstaw ewentualnej bezprawności jego stosowania oraz zakresu szkody poniesionej przez skarżącego, sądy krajowe nie badały, czy skarżący faktycznie poniósł jakąkolwiek szkodę o charakterze pieniężnym lub niepieniężnym, nie badano kwestii, czy zaliczenie okresu tymczasowego aresztowania skarżącego na poczet kary grzywny stanowiło sprawiedliwe zadośćuczynienie za jakąkolwiek szkodę o charakterze pieniężnym lub niepieniężnym poniesioną przez skarżącego, ani też proporcjonalności w stosunku do kary, na poczet

³⁶ Na marginesie zauważyć należy, że wobec konieczności wykazania przy tego typu powództwie bezprawności po stronie naruszającego, powództwo cywilne nie mogło w przypadku skarżącego zapewnić realnych szans powodzenia.

której jest zaliczane – nie może być uznany za zgodny z przepisem art. 5 ust. 5 konwencji.

Podsumowując, zauważyć należy, że *de facto* Trybunał nie dokonał pełnej, jednoznacznej oceny polskich środków prawnych przysługujących w odniesieniu do naruszeń związanych ze stosowaniem tymczasowego aresztowania. W sprawie *Burczyński przeciwko Polsce* dopuścił skuteczność w tego typu sprawach powództwa cywilnego z art. 417 kodeksu cywilnego, przy czym z uwagi na fakt, iż w momencie wydania przedmiotowego wyroku, wspomniany przepis nie miał jeszcze zastosowania, trudno ocenić, czy środek ten – i to pod warunkiem, że znajdzie odpowiednie oparcie w krajowej praktyce orzeczniczej – będzie czynić zadość wymaganiom określonym w art. 5 ust. 5 konwencji³⁷. Brak jednoznacznego stanowiska dotyczy także spraw: *Ryckie przeciwko Polsce* oraz *Włoch przeciwko Polsce*, z tym że w odniesieniu do tej ostatniej sprawy Trybunał wyraźnie wskazał na wadliwość uregulowań dotyczących automatycznego zaliczania okresu tymczasowego aresztowania na poczet kary orzeczonej w tym samym lub w innym postępowaniu. Mając na uwadze powyższe, zakładać należy, iż kwestia powyższa stanie się w przyszłości przedmiotem rozważań Trybunału.

Podsumowanie

Orzecznictwo Trybunału w zakresie odszkodowania w związku z niesłusznym tymczasowym aresztowaniem nie daje odpowiedzi na dysktutowane na szczeblu krajowym zagadnienia. Także wytyczne wynikające z zalecenia Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie stosowania tymczasowego aresztowania są bardzo ogólne. Zasadniczo konwencyjny standard wymaga jedynie istnienia efektywnej procedury dochodzenia odszkodowania. Z zalecenia natomiast wynika, iż należy wziąć pod uwagę zapewnienie odszkodowania osobom tymczasowo aresztowanym, które nie zostały następnie skazane za popełnienie czynu zabronionego, w odniesieniu do którego zastosowano tymczasowe aresztowanie. Z literalnego zatem brzmienia przedmiotowego przepisu zalecenia wynika, że ewentualna odpowiedzialność Skarbu Państwa

³⁷ P. Hofmański, [w:] L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, t. I, Warszawa 2010, s. 239.

powinna być oceniana z uwzględnieniem ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie. Niemniej wobec braku w tym zakresie orzecznictwa stwierdzić należy, iż kwestia ta nie została definitywnie przesądzona.

Orzecznictwo Trybunału ujawnia natomiast problemy, które dotychczas nie były przedmiotem rozważań w doktrynie i judykaturze, a którym z pewnością trzeba będzie w przyszłości poświęcić więcej uwagi.

Podstawowym ujawnionym problemem jest brak regulacji krajowych umożliwiających uzyskanie odszkodowania w przypadku naruszenia gwarancji procesowych związanych z tymczasowym aresztowaniem. Obowiązujące przepisy przewidują odszkodowanie jedynie w związku z bezprawnym zastosowaniem tego środka, a także – choć wydaje się, że uzyskanie odszkodowania na tej podstawie byłoby niezwykle trudne – w związku z jego przewlekłym stosowaniem, przy czym w takiej sytuacji konieczne byłoby wykazanie naruszenia przepisu art. 253 kodeksu postępowania karnego, który zobowiązuje do niezwłocznego uchylenia środka zapobiegawczego, jeżeli ustaną przyczyny, wskutek których został on zastosowany bądź powstaną przyczyny uzasadniające jego uchylenie albo zmianę. Jednocześnie odszkodowanie w obecnym kształcie nie obejmuje sytuacji, w których dochodzi do naruszenia innych gwarancji procesowych przysługujących tymczasowo aresztowanym, przykładowo w zakresie braku bądź niewłaściwego udzielenia informacji o przyczynach zatrzymania i stawianych zarzutach, a także niezwłocznego i niezależnego od wniosku danej osoby postawienia przed sędzią. Aresztowany nie miałby również możliwości ubiegania się o odszkodowanie w związku z niezasadną odmową zwolnienia za kaucją, jak również w sytuacji naruszenia wymogu równości broni, czy innych gwarancji *habeus corpus*. Odszkodowanie we wskazanych sytuacjach byłoby ewentualnie możliwe do uzyskania dopiero na drodze cywilnej, jakkolwiek biorąc pod uwagę brak jak dotychczas ugruntowanego w tym zakresie orzecznictwa, zakładać należy, iż dostępność uzyskania tam kompensaty byłaby znacznie ograniczona. Możliwość ubiegania się o odszkodowanie, w związku z naruszeniem gwarancji procesowych w sprawie, w której orzeka się w przedmiocie jednego z najważniejszych przysługujących człowiekowi dóbr, winna być dostępna nie w ramach wątpliwego powództwa cywilnego, którego skuteczność uzależniona byłaby od właściwej interpretacji organów stosujących prawo, ale w ramach kompleksowo uregulowanego i przewidywalnego powództwa rozpoznawanego w postępowaniu karnym.

W tej sytuacji zasadne byłoby wprowadzenie stosownych rozwiązań – odrębnego postępowania incydentalnego – do kodeksu postępowania karnego, przy czym rozwiązanie takie powinno znaleźć się nie w rozdziale poświęconym postępowaniu po uprawomocnieniu się orzeczenia, a bezpośrednio w dziale poświęconym środkom przymusu. Możliwość ubiegania się o odszkodowanie w związku z naruszeniem w ramach aresztowania gwarancji procesowych mogłaby być realizowana w oparciu o dodanie w rozdziale 28 kodeksu postępowania karnego przepisu w brzmieniu „naruszenie przepisów niniejszego rozdziału pociąga za sobą obowiązek pokrycia związanej z tym szkody oraz wypłaty zadośćuczynienia za doznaną krzywdę”. Oczywiście można również rozważyć dodatnie w § 4 art. 552 po zdaniu „Odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługuje również w wypadku niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania” zwrotu „a także naruszenia innych związanych z tymi środkami gwarancji procesowych”, jakkolwiek z uwagi na takie a nie inne umiejscowienie przepisu art. 552 kodeksu postępowania karnego i związaną z tym możliwość ubiegania się o odszkodowanie dopiero po zakończeniu postępowania, znacznie osłabiałoby to funkcję gwarancyjną proponowanej zmiany.

Ponadto z zaprezentowanych orzeczeń wynika konieczność zmiany w zakresie zaliczania, w przypadku skazania, okresu tymczasowego aresztowania na poczet orzeczonej kary. Właściwy w tym zakresie przepis art. 63 kodeksu karnego stanowi, iż na poczet orzeczonej kary zalicza się okres rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie. Przepis art. 417 kodeksu postępowania karnego przewiduje natomiast, że zaliczeniu na poczet orzeczonej kary podlega również okres tymczasowego aresztowania odbytego przez oskarżonego w innej sprawie, w której postępowanie toczyło się równocześnie, zapadł w niej prawomocny wyrok uniewinniający, umorzono postępowanie bądź odstąpiono od wymierzenia kary. Rozwiązania powyższe przewidują zatem niedający się pogodzić ze standardami Trybunału automatyzm.

Stanowisko Trybunału wyrażone w sprawie Włoch przeciwko Polsce rodzi refleksję co do zgodności uregulowań kodeksu postępowania karnego w zakresie zaliczania tymczasowego aresztowania na poczet kary z przepisem art. 5 konwencji, a także z podstawowymi funkcjami odpowiedzialności odszkodowawczej, przede wszystkim funkcją kompensacyjną oraz zasadą pełnego odszkodowania. Ponadto brak szczegółowych rozwiązań w omawianym zakresie nie uwzględnia tendencji rozwoju

odpowiedzialności odszkodowawczej, w ramach której coraz częściej odchodzi się od uzależniania tej odpowiedzialności od niekorzystnej dla poszkodowanych zasady winy na rzecz gwarantującej pełniejszą rekompensatę zasady ryzyka, a także ochrony podmiotów poszkodowanych.

Analiza przedmiotowych przepisów prowadzi do wniosku, iż konieczne jest zastąpienie przyjętego przez ustawodawcę w przepisie art. 417 kodeksu karnego automatyzmu, zobowiązaniem władz krajowych do badania w ramach postępowania w przedmiocie niesłusznego tymczasowego aresztowania zasadności stosowania tego środka, z uwzględnieniem całości kształtu okoliczności konkretnej sprawy, od momentu jego zastosowania, a także rozmiaru poniesionej przez niesłuszenie aresztowanego szkody. Ponadto zaliczenie aresztu na poczet kary powinno być bezwzględnie uzależnione od wniosku aresztowanego.

Bibliografia

- Bartoszewski J., Gardocki L., Gostyński Z., Przyjemski S.M., Stefański R.A., Zabłocki S., *Kodeks postępowania karnego*. Lex 8148.
- Bulsiewicz A., *Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy*, Studia Iuridica, Toruń 1968.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, PWN, Warszawa 1984.
- Cieślak M., *Środki zapobiegawcze w projekcie kodeksu postępowania karnego z 1968 roku*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 1.
- Cieślak M., *Podstawy odszkodowania za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie*, „Palestra” 1987.
- Cioch P., *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Oficyna a Wolters Kluwer business, 2007.
- Dudka K., Dobosiewicz B., *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2012.
- Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999.
- Grajewski K. (red.), Paprzycki L.K., Steinborn L.K., *Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego*, LEX/el, 2012. Lex 8663.
- Harris, O`Boyle and Warbrick. *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford. University Press.
- Hofmański P., [w:] Garlicki L., Wróbel A., *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Łyczywek R., *Instytucja aresztu tymczasowego w projekcie kodeksu postępowania karnego*, „Palestra” 1969, nr 1.
- Mądrecka E., *Odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, Zeszyty Studenckie.
- Murzynowski A., *Tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie w postępowaniu karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjalny” 1984, nr 3.
- Ovey C. and Robin White. Jacobs and White, *The European Convention on Human Rights*. Oxford. University Press.
- Ścisłowicz K., *Konstytucyjne aspekty odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, pod red. P. Hofmańskiego, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, PWN, Warszawa 1985.

